

จิตรกรรมเชิงสร้างสรรค์ : ทุกทุกข์การดับสูญ
CREATION OF PAINTINGS : THE SUFFERING OF EXTINCTION

❖ รัชชীর ศรีจันทร์อินทร์ ❖

จิตรกรรมเชิงสร้างสรรค์ : ทุกทุกข์การดับสูญ

CREATION OF PAINTINGS : THE SUFFERING OF EXTINCTION

❖ รัฐธีร์ ศรีจันทร์อินทร์¹ ❖

❖ ปิติวรรณ สมไทย² ❖

❖ ภรดี พันธุ์ภากร³ ❖

บทคัดย่อ

ผลงานวิจัยชุด จิตรกรรมเชิงสร้างสรรค์: ทุกทุกข์การดับสูญ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงความเป็นสังขารแห่งโลก และนำมาสร้างสรรค์ผลงานศิลปะประเภทจิตรกรรม 2 มิติ เทคนิคสีน้ำมันบนผ้าใบ ด้วยแนวทางศิลปะแฟนตาซี (Fantasy Art) ที่แสดงออกถึงการรับรู้ถึงการมีอยู่ของความทุกข์ อันมีเหตุจากการดับไป และต้องดับไปของสิ่งอันเป็นที่รัก เป็นภาวะของการทำความเข้าใจในความจริงแห่งโลก นั่นคือสังขาร จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจึงนำมาสู่การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ จำนวน 6 ชิ้น ที่ให้อารมณ์ความรู้สึกของผลงานเป็นไปในแนวทางของความเพ้อฝัน ด้วยการสร้างโลกแห่งจินตนาการที่ตอบสนองแนวคิด แรงบันดาลใจที่มาจากศาสนา ความเชื่อ พิธีกรรม พุทธประวัติ ความรู้สึกขณะวิปัสสนาสมาธิ การเจริญภาวนา การฟังธรรม รวมถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่ผู้วิจัยประสบจากสิ่งรอบตัวธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม บุคคลอันเป็นที่รัก ผลงานชิ้นที่ 1 ชื่อ “ตะกอน 1” เป็นภาวะของการทำความเข้าใจถึงกฎธรรมชาติ ผลงานชิ้นที่ 2 ชื่อ “ตะกอน 2” เป็นการพิจารณาถึงการจากไปคือเรื่องธรรมดาของโลก ผลงานชิ้นที่ 3-5 ชื่อ “ตะกอน 3 ตะกอน 4 และ ตะกอน 5” เป็นการระลึกถึงความตาย (มรณสติ) ในเรื่องราวแห่งการจากไปของบุคคลอันเป็นที่รัก ผลงานชิ้นที่ 6 ชื่อ “ตะกอน 6” เป็นการระลึกถึงความตาย (มรณสติ) เพื่อเตือนตนเองอยู่เสมอ ถึงความตายที่เป็นสิ่งใกล้ตัว สรุปผลงานทั้งหมดเป็นดังการเดินทางของความคิด การทำความเข้าใจในความทุกข์ และกฎแห่งธรรมชาติ ในรายละเอียดที่ลงลึกแตกต่างกันไป เป็นลำดับขั้นตามระยะเวลาของการทำความเข้าใจ และยังเป็นธรรมะบำบัด และศิลปะบำบัดในเวลาเดียวกัน เพื่อเตรียมพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับความทุกข์ ความตายอย่างสงบและมีสติ

คำสำคัญ : ทุกทุกข์การดับสูญ, สังขาร, มรณสติ

Abstract

The research and creation of paintings "the suffering of extinction" aims to study the truth of the world. The studied were use to create oil paint on canvas 2 dimensional paintings. Be aware of the existence of suffering because of extinction and extinction of beloved. It's condition to understanding in the truth of the world. This is the truth. Apply the studied and analyze to create 6 of paintings. The first is condition to understanding the rules of nature. The second is consideration that extinction is the normal thing of the world. The third to the fifth are remind of dead in stories of extinction of beloved. The sixth is remind of dead is something that close to us. Other than this research for study, prepare and be conscious to face to suffering and rest in peace.

Keywords : the suffering of extinction, truth, remind of dead is something that close to us

¹ นิสิตปริญญาโท สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

² รองศาสตราจารย์, อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

³ รองศาสตราจารย์, อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

บทนำ

มนุษย์โลกนั้นเกิดมาพร้อมความปรารถนา ปรารถนา ซึ่งความสุขสบายแบบโลก หรือ โลภียสุข และปฏิเสธซึ่งความทุกข์ มนุษย์จึงทำทุกวิถีทางเพื่อตอบสนองแรงปรารถนานั้น มุ่งแสวงหา ทรัพย์สมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง การสรรเสริญ และอีกหลายหลาก แม้มนุษย์จะรักความสุขและปรารถนาความสุขมากเท่าไร ความสุขนั้นหาได้รักคนไม่ สักวันก็ต้องจากตนไป ความทุกข์ แม้ มนุษย์นั้นจะเกลียดความทุกข์มากเพียงใด พยายามผลักไล่ส่ง ความทุกข์เท่าไร แต่ทุกข์ก็จะกลับมาหาตนเสมอ ยิ่งพยายามหนี ความทุกข์ยิ่งเข้ามาพัวพัน ยิ่งเกลียดอะไรก็ยิ่งเจอสิ่งนั้น ยิ่งรักอะไร ก็มักจะสูญเสียสิ่งนั้น ความรักและการปรารถนาซึ่งความสุขจะ ไม่ก่อปัญหาแก่มนุษย์หากมันถาวร แต่ความจริงมีอยู่ว่า ความสุข ความทุกข์ และทุกสรรพสิ่งบนโลกใบนี้ ล้วนแล้วแต่ไม่เที่ยงทั้งนั้น

การพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ การประสบกับสิ่งที่ ไม่รักเป็นทุกข์ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่สอนให้เห็นถึง สัจธรรม ความจริงของชีวิต ว่ามนุษย์เกิดมามีทุกข์ คือการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก การประสบกับสิ่งที่ไม่รัก ปรารถนาสิ่งใดสิ่งนั้นย่อมเป็นทุกข์ ทุกข์เพราะ “ใจ” หรือ “จิต” ที่เต็มไปด้วยความปรารถนา ปรารถนาให้เป็นอย่างนั้น อย่างนี้ ไม่ปรารถนา ให้เป็นอย่างนั้น อย่างนี้ ความเป็นจริงอาจเป็นไปได้ ไม่ได้ ทุกสิ่งย่อมมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ตับไป นี่คือสัจธรรมเช่นกัน ฉะนั้นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวงอยู่ที่ใจ หากใจรู้จัก พอ ก็ไม่ทุกข์ หากใจรู้จักปล่อยวาง ก็ไม่ทุกข์

ทุกๆ การครอบครอง มีค่าเท่ากับการขาดอิสรภาพใน ทรศนะของมนุษย์ ทุกครั้งที่มนุษย์ครอบครองสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มักภูมิใจว่าตนเองเป็นเจ้าของสิ่งนั้นแล้ว หากไม่ว่าทันทีที่ยอมรับ สิ่งเหล่านั้นว่าเป็นของตน ของๆ ตน มนุษย์ก็ตกเป็นทาสของ สิ่งนั้นเรียบร้อยแล้ว เมื่อมนุษย์ยึดติดกับสิ่งต่างๆ ใจจะมีความห่วง มีกังวล ว่าสิ่งอันเป็นที่รักของตนนั้น จะอยู่กับตนได้นานสักแค่ไหน หรือจะจากไปเมื่อไร เห็นหรือไม่ว่า มนุษย์ได้ครอบครองสิ่งนั้นจริง หรือ มนุษย์ตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น “ที่ใดมีรักที่นั่นมีทุกข์” จึงเป็นสัจธรรมสากลที่ถูกต้องที่สุด หากพิจารณา สังเกตอย่าง ละเมียดละไมแล้ว จะเห็นว่า ความรักนั้นมีสุขและทุกข์ปะปนกัน โดยตลอด โดยวันเวลาส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวของความทุกข์ เสียมากกว่าความสุข จริงอยู่ที่ความรักเป็นสิ่งหอมหวาน แต่เป็น ความหอมหวานของเนื้อทุเรียนซึ่งมีเปลือกแสนขรุขระและ แผลมคม “ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีโศก มีภัย ที่ใดไร้รักไร้โศก ที่นั่น

พ้นโศกพ้นภัย” รักแล้วยากที่จะปฏิเสธซึ่งความทุกข์ หากมี ความโศกเศร้า หมายความว่ามีความยึดติด ความรักมีความทุกข์ เป็นของคู่เสมอ ฉะนั้นความสุขซึ่งเกิดจากความรัก แท้จริงคือ ความทุกข์ที่รออยู่เบื้องหน้า รอวันเวลาที่เหมาะสมเพื่อจะแสดงตัว ดังเช่น คนที่มีมีความสุข ที่แท้คือมีเจ้าความทุกข์ที่กำลังรออยู่ นั้นเอง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา การถ่ายทอด แนวคิด รูปแบบ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ และนำมาซึ่งแรงบันดาลใจ ใหม่ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ

2. เพื่อสะท้อนจินตภาพ ที่ได้จากการปฏิบัติธรรมตามหลัก พุทธศาสนาในระดับของผู้วิจัย แสดงถึงการเห็นในทุกข์ การตั้งอยู่ ของความทุกข์ คุณค่าของแก่นแท้ในสัจธรรม ตระหนักในความ ไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง เกิด-ดับเป็นธรรมดา อันนำไปสู่การ สร้างสรรค์ผลงานศิลปะในรูปแบบเฉพาะผู้วิจัย ทำให้ผู้ชม งานศิลปะใกล้ชิดกับพุทธศาสนาและความดีมากขึ้น

เพื่อนำเสนอผลงานจิตรกรรม ในเรื่องราวของความทุกข์ ที่เกิดจากการจากไป โดยมีหลักธรรม คำสอนทางพุทธศาสนา เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวและนำทาง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมชุดนี้ ผู้วิจัยมีกรอบแนวคิด การศึกษาในเรื่องราวของ “ความทุกข์” ในส่วนความทุกข์ที่เกิดจาก การจากไป สูญไป สลายไป รวมถึงความปรารถนาในสิ่งที่จากไป แสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นแล้วของทุกข์ และทุกข์กำลังตั้งอยู่ ดังนั้นผลงานศิลปะจึงเป็นเรื่องของการถ่ายทอดทัศนคติในการ มองเห็นความทุกข์อย่างเป็นสัจธรรม การรับมือแก้ไขปัญหา เพื่ออยู่ร่วมกับความทุกข์อย่างเข้าใจ และมีสติ ในระดับการ เข้าถึงของผู้วิจัย

ขอบเขตการสร้างสรรค

การวิจัยและสร้างสรรค์ผลงานศิลปะนิพนธ์ทุกทุกขการดับ สูญมีขอบเขตการสร้างสรรคดังนี้

(เนื้อหา Content)

เนื้อหาทั้งหมดมุ่งเน้นไปที่เรื่องราวของความทุกข์ การตั้งอยู่ ของความทุกข์ รับรู้ถึงการมีอยู่ของทุกข์ ที่เกิดจากการดับไป

สูญไป สลายไป ทุกสรรพสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลง ฉะนั้นผลงานของผู้วิจัยจึงเป็นเพียงการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงกับทุกทุก (ข) สถานการณ์เท่านั้น หากจิตหรือใจ สามารถเข้าถึงความจริง สัจธรรมจนจะวางได้ ความสุขจะบังเกิดขึ้นได้เพียงเปลี่ยนแปลงมุมมองความคิดเท่านั้น ซึ่งทั้งหมดผ่านการวิเคราะห์ พิจารณา บำบัด ชัดเกล้าด้วยพุทธศาสนา และศิลปะ จากการปฏิบัติจริง จากนั้นจึงถ่ายทอดสิ่งเหล่านี้เป็นผลงานศิลปะ

(รูปแบบ Form)

สร้างสรรค์ในรูปแบบจิตรกรรมสีน้ำมันบนผ้าใบเป็นสำคัญ ในแนวมงานศิลปะอัศจรรย์ (Fantastic Art) มีการใช้รูปทรงของคนในอิริยาบถต่างๆ คล้ายกับการค้นหาบางสิ่ง หรือกระทำบางสิ่ง อยู่ท่ามกลางธรรมชาติ และสิ่งมีชีวิต

วิธีดำเนินงานวิจัย

1. ศึกษา ข้อมูล หนังสือ และสื่อเผยแพร่ต่างๆ เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา
2. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ พิจารณา จากประสบการณ์ส่วนตัว และกรณีศึกษาต่างๆ
3. สร้างสรรค์ผลงานศิลปะ
4. จัดทำแบบร่างความคิดจนลงตัว และเลือกผลงานที่เหมาะสมเพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ
5. สร้างสรรค์ผลงานจริง
6. ประเมินผลงานสร้างสรรค์ หาข้อบกพร่อง และพัฒนาให้ดีขึ้นในงานชิ้นต่อไป

แนวความคิดเกี่ยวกับความทุกข์

นักคิด และนักวิชาการทั้งในตะวันตก และตะวันออก จำนวนมากมักจะหยิบยื่นข้อหาให้แก่พระพุทธศาสนา โดยตลอดว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนา “ทุกข์นิยม” หรือ “นิยมความทุกข์” ด้วยเหตุผลของการจัดลำดับความสำคัญ และจัดวางตำแหน่งของความทุกข์นำหน้าความสุข ในหลายบริบท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ และถือได้ว่าเป็นชุดความคิดหลักในพระพุทธศาสนา คือ หลักอริยสัจสี่ ที่เน้นความทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และวิธีการในการดับทุกข์ จากแง่มุมดังกล่าวได้ทำให้เกิดคำถามตามมาว่า แท้จริงแล้ว พระพุทธศาสนาให้คุณค่า และใส่ใจความทุกข์ มากกว่าความสุขจริงหรือ

พระพุทธเจ้าตรัสรู้ความจริง 4 ประการดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจ 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เพราะเรารู้อริยสัจ 4 ประการนี้ตามความเป็นจริง ชาวโลกจึงเรียกเราว่า “พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า” ในขณะที่เดียวกัน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพรหมชาลสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทั้งในกาลก่อนและบัดนี้ เราบัญญัติแต่ทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น” สรุป พระองค์สอนแค่สองเรื่องเท่านั้น คือ ความทุกข์กับความ สุข เพียงแต่ว่าความสุขที่พระองค์ทรงเน้นมากคือ นิพพาน เป็นสุขอย่างยิ่ง เพราะเป็น สุขแท้ ไม่แปรเปลี่ยนตามกาล และเทศะ อีกทั้ง ไม่ต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไข และตัวแปรต่างๆ นิพพาน การเข้าใจธรรมชาติของ กฎไตรลักษณ์ คือ สรรพสิ่งไม่เที่ยง คงทนอยู่ในสภาพเดิมตลอดไปไม่ได้ และไม่สามารถบังคับ หรือ กะเกณฑ์ให้เป็นไปตามปรารถนาและความต้องการของเรา ทำให้เราตระหนักรู้และวางท่าทีในเชิงบวกต่อ โลกธรรม คือ มีลาภ ไร้ลาภ มียศ ไร้ยศ มีสุข ทุกข์ เสี่ยงสรรเสริญ และนินทา นั้นล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามตัวแปรแห่งเหตุปัจจัย

ผลการวิจัยเกี่ยวกับทุกข์ เพื่อเชื่อมโยงกับผลงาน

แนวคิดและรูปแบบหลัก เริ่มต้นด้วยแนวคิดหลักทั้งหมด มีที่มาจากเรื่องราวของความทุกข์ ความทุกข์จากการจากไปของสิ่งอันเป็นที่รัก ความตาย ความพลัดพราก ความปรารถนา ความคาดหวัง เป็นการเกิดขึ้นของทุกข์ และทุกข์กำลังตั้งอยู่ โดยใช้วิธีการมองเห็นความทุกข์นี้จากแนวคิดทางพุทธศาสนา มองอย่างเป็นสังขธรรม ซึ่งเป็นการรับมือ แก่ไข บรรเทา บำบัด เพื่ออยู่ร่วมกับความทุกข์อย่างเข้าใจบนพื้นฐานของสติ เมื่อความตายมาเยือนจะมีผลกระทบเสมอ ไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง พึ่งรับมืออยู่ร่วมกับความตายเบื้องหน้าด้วยจิตใจที่เข้มแข็ง และเข้าใจโลก อย่างเป็นสังขธรรม ผู้วิจัยเป็นเพียงผู้บอกเล่าเรื่องราวการรับมือ ความตาย รูปแบบและความรู้สึกหลักของผลงานทั้งหมด ให้ความรู้สึกถึงกลิ่นอายของพิธีกรรมบางอย่าง ความเชื่อ เทพ อภินิหาร ซึ่งเรื่องราวบางช่วงบางตอนในพุทธศาสนา ก็มีเรื่องเล่าของ อิทธิปาฏิหาริย์ สิ่งเร้นลับอยู่ เช่น เมืองสวรรค์ เมืองนรก เมืองบาดาล ภูยานาค เทพ อสูร ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ว่ามีอยู่จริง แต่เนื้อหาเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงเรื่องราวของความคิด ความชั่ว การเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ และจุดมุ่งหมายสูงสุดคือการดับทุกข์ ที่สอดแทรกอยู่ในเรื่องเล่า เช่นเดียวกับผลงานวิจัยชุดนี้ ที่มีทั้งความรู้สึก

เรื่องราวต่างๆ ที่ทับซ้อนกันอยู่ ถึงสิ่งที่พิสูจน์ได้และไม่ได้ แต่หัวใจของเนื้อหาจากข้อเท็จจริงที่เป็นสามัญลักษณะ เป็นสิ่งจะ นั่นก็คือความตาย ทั้งความตายในความหมายที่จากกัน ในขณะที่ยังมีลมหายใจอยู่ (การจากเป็น) และความตายที่ตายจากด้วยการหมดลมหายใจ (การจากตาย) ซึ่งความตายนั้นสามารถสัมผัสรับรู้ได้ด้วยทางกายสัมผัสและใจสัมผัส เป็นได้ทั้ง 2 ภาวะในเวลาเดียวกัน สามารถเกิดได้กับทุกคน ทั้งบุคคลที่ 1, 2 และ 3 เกิดขึ้นทางกาย มีผลกระทบทางใจ ความตายยังเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ และพิสูจน์ไม่ได้ในเวลาเดียวกันอีก ว่ากันว่าความตายนั้นเป็นจุดสิ้นสุดของการเกิด แต่การเกิดคือจุดเริ่มต้นแห่งการตาย แต่เมื่อตายแล้วบุคคลเหล่านั้นไปไหน กับชีวิตหลังความตาย ซึ่งยังเป็นสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ มีเพียงเรื่องเล่าที่เล่าต่อกันมาเท่านั้น ฉะนั้นใครก็ตามที่ผลงานวิจัยชุดนี้ จึงมีรูปแบบ และกลิ่นอายของความรู้สึกเหล่านี้เป็นส่วนผสมของ ความตาย และความเชื่อในทุกๆ ชีวงาน

ผลงานวิจัยสร้างสรรค์

ผลงานวิจัยชุดนี้มีผลงานรวมกันทั้งหมด 6 ชิ้น มีความคิดย่อย รูปแบบ องค์ประกอบ และบทวิจารณ์ดังนี้

ภาพที่ 1 ภาพร่างผลงานชิ้นที่ 1 (ตะกอน 1)

ผลงานชิ้นที่ 1 ผลงานชื่อ ตะกอน 1

แนวความคิด

ผู้วิจัยสร้างสรรค์ขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่จะสร้างอาณาจักรภายในจิต เป็นตัวแทนของความรู้สึกนึกคิดต่อสิ่งที่จากไป และต้องจากไป จิตใจที่กระเพื่อมไหว เต็มไปด้วยบทสนทนาแห่งความไม่จีรัง สัจธรรม และความจริงต่างแง่มุม

รูปแบบและองค์ประกอบ

ผู้วิจัยเลือกใช้ตัวละคร 2 ตัว คือ ตัวผู้วิจัยหรือผู้ชายและตัวแทนจากธรรมชาติ ศีรษะผู้ชายที่มีลักษณะอาการของความครุ่นคิดคำนึง ในขณะที่เดียวกันก็มีความรู้สึกโศกเศร้าร่วมด้วย ส่วนตัวแทนจากธรรมชาติ ผู้วิจัยเลือกใช้ผิวกายสีแดง ผสมกับภาษากายที่ต้องการสื่อสารบางสิ่งต่อผู้ชายเบื้องหน้า ผู้วิจัยเลือกใช้บรรยากาศในสีโทนเย็นเป็นส่วนใหญ่ การเคลื่อนไหวภายในภาพเป็นไปอย่างเชื่องช้า มีสายลมแผ่วเบา ผิวหน้าที่ต้องลมกระเพื่อมไหวเล็กน้อย

การวิเคราะห์เพื่อการพัฒนา

ผลงานตะกอน 1 เป็นผลงานชิ้นแรกของทั้งหมด 6 ชิ้น ซึ่งแนวคิดหลัก 6 ชิ้น เป็นเรื่องของความทุกข์จากการจากไปที่แน่นอน ทั้งจากเป็นและจากตาย การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับความตาย เผชิญหน้ากับความตายอย่างสงบและมีสติ รวมถึงการมองโลกอย่างเป็นสังขธรรม การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ส่วนแนวคิดย่อยของผลงานชิ้นแรกนี้ ตะกอน 1 ผู้วิจัยต้องการพูดถึงธรรมะ ความเป็นสังขธรรมที่อยู่รอบกาย หากมีความเข้าใจในความจริงของโลกใบนี้ ไปไม่เพียง 1 ใบร่วงหล่นลงพื้นก็สามารถเห็นสังขธรรมจนเกิดปัญญาได้ ด้วยแนวคิดนี้จึงแสดงออกมาในรูปแบบของการที่ธรรมชาติกำลังบอกเล่าความจริงข้อนี้คือสังขธรรม ผู้วิจัยจึงได้สร้างสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของธรรมชาติภายในมือถือสิ่งของที่เปื้อนปริศนาธรรมอยู่ ซึ่งสามารถอ่านความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ได้ในบทที่ 3 หัวข้อสัญลักษณ์และการตีความ เพื่อความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องที่ว่าธรรมะอยู่รอบตัวเรา เปรียบได้ดังธรรมชาติกำลังสื่อสารกับมนุษย์อยู่นั่นเอง ในขณะที่เดียวกันก่อนที่จะเกิดความเข้าใจในสังขธรรมได้ต้องรู้จักเรียนรู้จากความทุกข์ด้วย ผู้วิจัยจึงสร้างตัวละครผู้ชายที่เป็นตัวแทนของผู้วิจัย มีลักษณะอาการของความทุกข์ ความโศกเศร้าพร้อมๆ กับอาการที่ครุ่นคิดพิจารณาบางสิ่งอยู่บวกกับดอกบัวสัญลักษณ์แห่งปัญญา เสมือนเป็นการพิจารณาธรรมร่วมด้วย ช่วงเวลาภายในภาพนี้เป็นเหตุการณ์ในห้วงเวลาของความทุกข์ เป็นภาวะของการเกิดขึ้นแห่งปัญญา ก่อนการเข้าใจในสังขธรรมเพียงแต่เป็นการรับรู้เท่านั้น

ภาพที่ 2 ภาพผลงานวิจิตร ภาพที่ 1 : ผลงานชื่อ “ตะกอน 1”
ขนาด 160 x 130 ซม.

ผลงานชิ้นที่ 2 ผลงานชื่อ ตะกอน 2

แนวความคิด

ผู้วิจัยสร้างสรรค์ขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เรื่องราวแห่งการสนทนาจากธรรมชาติสู่มนุษย์ ถึงความรู้สึกนึกคิดต่อสิ่งที่จากไป และกำลังจะจากไปภายในอาณาจักรของจิต การทำความเข้าใจกับความไม่จีรังของทุกสิ่ง ความจริงดั้งสัญจรธรรม เป็นภาวะเริ่มแรกของการกระเพื่อมไหวแห่งปัญญา

รูปแบบและองค์ประกอบ

ผู้วิจัยเลือกใช้อองค์ประกอบของตัวละครผู้ชายที่นอนอยู่บนผิวน้ำ โอบกอดดอกบัวสัญลักษณ์ของปัญญา สายตามองไปยังดอกบัวสีขาวที่งอกจากศีรษะตัวเอง ใบหน้าครุ่นคิด พิจารณา และ โศกเศร้า ในขณะที่เดียวกันก็มีตัวแทนธรรมชาติที่อยู่เบื้องหลังกำลังมุ่งหน้าเข้ามายังตัวชาย พร้อมสิ่งของในมือที่บ่งบอกถึงการพิจารณาในความไม่ยั่งยืนของทุกสิ่ง อยู่ในบรรยากาศของความมหัศจรรย์ ผิวน้ำสะท้อนสิ่งที่อยู่ด้านบนและความเคลื่อนไหวภายในภาพเป็นไปอย่างเชื่องช้า

การวิเคราะห์เพื่อการพัฒนา

ผลงานตะกอน 2 ยังคงอยู่ในแนวทางของความคิดเดิม เป็นภาวะก่อนการอุบัติขึ้นแห่งปัญญา ฉะนั้นผลงานชิ้นนี้จึงมีการปรับเปลี่ยนเพียงองค์ประกอบภายในภาพเท่านั้น สืบเนื่องจากผลงานตะกอน 1 ยังมีหลายจุดที่สามารถพัฒนาต่อได้ โดยผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ควรมีการแทรกสีไล่เฉดเพิ่มเติมเข้าไปในภาพอีก เพื่อเพิ่มอรรถรสของบรรยากาศภาพ ขอบวัตถุยังมีความคมชัดมากเกินไปในส่วนของระยะหน้าและระยะกลาง ควรศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ภายในภาพก่อนจะนำมาเขียนให้

มากกว่านี้ เนื่องจากในหลายวัตถุยังคงมีความแข็งกระด้างอยู่ จนกลายมาเป็นแนวทางพัฒนาในผลงานชิ้นที่ 2 คือ ผู้วิจัยได้มีการเปลี่ยนตำแหน่งของตัวผู้ชายให้มาอยู่ในระยะหน้า ด้วยอิริยาบถของการนอน คล้ายอาการตาย โอบกอดดอกบัว สายตามองดอกบัวที่งอกจากศีรษะ เพื่อให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับแนวคิดมากขึ้น ในส่วนของตัวแทนธรรมชาติก็เช่นกัน ผู้วิจัยเลือกวางตำแหน่งในระยะกลางและหลัง มีอาการคล้ายการมุ่งเข้าหาผู้ชาย เพื่อแสดงถึงการที่ธรรมชาติเข้ามาสัมผัสธรรมได้ชัดเจนขึ้น มีการใช้สีที่จัดขึ้นเพิ่มการแทรกสีไล่เฉดเพิ่มเติมที่แปร่งบวกกับการใช้เนื้อสีที่เพิ่มขึ้นเพื่อสร้างอรรถรสของบรรยากาศ ลดความแข็งของวัตถุด้วยการเบลอลอขอบ รวมถึงเพิ่มความเบลอในระยะหลังและเบลอภาพสะท้อนในน้ำจากวัตถุด้านบน เพื่อให้รู้สึกถึงการเคลื่อนไหวของผิวน้ำมากขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นการวิเคราะห์และพัฒนาจากผลงานชิ้นที่ 1 สู่ผลงานชิ้นที่ 2

ภาพที่ 3 ภาพร่างผลงานชิ้นที่ 2 (ตะกอน 2)

ภาพที่ 4 ภาพผลงานวิจิตร ภาพที่ 2 : ผลงานชื่อ “ตะกอน 2”
ขนาด 160 x 130 ซม.

ผลงานชิ้นที่ 3 ผลงานชื่อ ตะกอน 3

แนวความคิด

ผู้วิจัยสร้างสรรค์ชิ้นด้วยวัตถุประสงคที่จะสร้างอาณาจักรแห่งจิต บทสนทนาของโลกภายใน มีเรื่องราวของความรัก บุคคลอันเป็นที่รัก ที่ต้องพบกับความพลัดพราก การจากไปที่แน่นอน เป็นภาวะแห่งการพิจารณาถึงสังขารม กฏแห่งธรรมชาติเพื่อ การเกิดขึ้นของปัญญา

รูปแบบและองค์ประกอบ

ภายในภาพมีตัวละคร 3 ตัว คือผู้ชายแทนตัวผู้วิจัย ผู้หญิงตัวแทนของบุคคลอันเป็นที่รัก และตัวแทนจากธรรมชาติ ผู้ชายที่นอนอยู่บนผิวน้ำ โอบกอดดอกบัวสัญลักษณ์ของปัญญา สายตามองไปยังดอกบัวสีขาวที่งอกจากศีรษะตัวเอง มีใบหน้าใตงเศร่าครุ่นคิด พิจารณาถึงความรักที่จากไปเบื้องหลัง ซึ่งคือผู้หญิงอยู่ในระยะถัดไป เสมือนเรื่องราวในอดีต ส่วนในระยะหลังเป็นตัวแทนแห่งธรรมชาติที่เฝ้าคอยบอกถึงความเป็นสังขารมอยู่ห่างๆ ดอกบัวเบ่งบานรับการอุปถัมภ์ของปัญญา ในขณะที่เดียวกันกลีบดอกไม้ก็ร่วงหล่น คอยตอกย้ำถึงความไม่จีรัง

การวิเคราะห์เพื่อการพัฒนา

ผลการวิเคราะห์จากผลงานชิ้นที่ 2 มีความคิดเห็นดังนี้ จากการใช้สีที่มีความจัดจ้านมากขึ้นบวกกับที่แปรงที่มีความคมชัด และการใช้เนื้อสี ทำให้ผลงานยังคงมีความแข็งแกร่งดั่งอยู่สังเกตได้จากเส้นผมผู้ชาย พื้นน้ำกลีบดอกไม้ในระยะหน้า บวกกับลักษณะของตัวแทนธรรมชาติที่มีความแข็งเช่นกัน เห็นได้จากส่วนของแขนที่มีความตรงจนเกินไปคล้ายหุ่นกระบอก งวงที่ขาดความอ่อนช้อยของวัตถุไม่เป็นธรรมชาติ จากข้อมูลข้างต้นส่งผลต่อบรรยากาศภาพและภาพรวมของภาพ ควรที่จะเพิ่มสีใกล้เคียงให้มีความละเอียดยิ่งขึ้น ลดที่แปรงที่มีความแรงลง เพิ่มรายละเอียดของวัตถุต่างๆ และระวังในการใช้สีตรงข้ามด้วย จากข้อมูลการวิเคราะห์ทั้งหมดจึงมาเป็นแนวทางการต่อยอดและพัฒนาในผลงานชิ้นที่ 3 คือ มีการเพิ่มตัวละครผู้หญิงเข้าไปเพื่อสร้างเนื้อเรื่องในกับแนวคิดซึ่งเป็นตัวแทนของบุคคลที่ 3 และบุคคลอันเป็นที่รัก เป็นการแสดงความชัดเจนของความรู้สึกถึงการจากไปของบุคคลอันเป็นที่รักมากขึ้น โดยผู้หญิงมีลักษณะท่าทางของความอาลัยอาวรณ์ ในมือถือใบไม้ร่วง สายตามองที่ใบไม้ ส่วนตัวละครผู้ชายยังคงไว้แบบเดิม เปลี่ยนเพียงการหันหัว และเพิ่มรายละเอียดมากขึ้น ภาพรวมของภาพมีการปรับโทนสีให้มีความอ่อนลง ลดความแรงของบรรยากาศภาพและผิวน้ำ

ลดความคมของขอบวัตถุ เพื่อให้ภาพรู้สึกถึงช่องว่างของอากาศมากขึ้น และรู้สึกถึงบรรยากาศของความเย็น สุดท้ายมีการเพิ่มแถวลิ้นสีขาวในระยะหลังเป็นการลดความแข็งของภาพ และทั้งหมดเป็นการวิเคราะห์และพัฒนาของผลงานชิ้นที่ 3

ภาพที่ 5 ภาพร่างผลงานชิ้นที่ 3 (ตะกอน 3)

ภาพที่ 6 ภาพผลงานวิจัย ภาพที่ 3 : ผลงานชื่อ "ตะกอน 3"
ขนาด 160 x 130 ซม.

ผลงานชิ้นที่ 4 ผลงานชื่อ ตะกอน 4

แนวความคิด

ผู้วิจัยสร้างสรรค์ชิ้นด้วยวัตถุประสงคที่จะสร้างอาณาจักรแห่งจิต บทสนทนาของโลกภายใน มีเรื่องราวของความรัก บุคคลอันเป็นที่รัก ที่ต้องพบกับความพลัดพราก การจากไปที่แน่นอน เป็นภาวะแห่งการพิจารณาถึงสังขารม กฏแห่งธรรมชาติเพื่อ การเกิดขึ้นของปัญญา

รูปแบบและองค์ประกอบ

ผู้วิจัยเลือกใช้ตัวละคร 3 ตัว เช่นเดิม โดยศิระษะผู้หญิงที่มีใบหน้าโศกเศร้าและครุ่นคิด สายตาที่ว่างเปล่า ไม่จับจ้องสิ่งใด คล้ายอาการเหม่อ จดจ่ออยู่กับตัวเอง รอบข้างจึงเป็นเรื่องราวที่อยู่ภายในห้วงความคิดคำนึง ถึงข้อความจากธรรมชาติคล้ายการบอกครั้งสุดท้าย และเพื่อต่อยอดถึงความจริงแท้ของการจากไป ผู้วิจัยจึงวางตำแหน่งและภาษากายของตัวแทนจากธรรมชาติ คล้ายการบอกลาและสั่งเสียกับผู้หญิงเบื้องหลัง ด้วยระยะหน้าที่มีความเข้มของน้ำหนกคือเงาของร่มไม้ เป็นดั่งความร่มเย็นของปัญญา ผิวหน้าและผิวกายของตัวละครมีความระยิบระยับเมื่อต้องแสง ผสานกับแสงที่รอดจากต้นไม้และกลีบดอกไม้ ในระยะต่างๆ ผิวหน้าที่สะท้อนภายในเบื้องบนเป็นการเพิ่มมิติให้กับผลงานและต่อยอดแนวความคิดการสร้างสรรค์งานนี้

การวิเคราะห์เพื่อการพัฒนา

หลังจากเสร็จสิ้นผลงานชิ้นที่ 3 ก็เข้าสู่การวิเคราะห์ชิ้นงาน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผลงานชิ้นต่อไป คือ จากผลงานชิ้นที่ 3 โดยภาพรวมมีการควบคุมเรื่องของบรรยากาศ ระยะรายละเอียดต่างๆ ได้ดีขึ้น แต่ส่วนขององค์ประกอบในระยะหลังยังมีการแก้ปัญหาพื้นที่ว่างไม่ดีพอ สังเกตได้จากดอกบัวใหญ่ในระยะหลัง ควรแก้ไขกลีบดอกที่แหลมและคมเกินไป รวมถึงขนาดและในส่วนของแขนผู้ชายที่ตรงจนเกินไป ทำให้มีความรู้สึกแข็งและไม่เป็นธรรมชาติของแขน ในผลงานชิ้นที่ 3 นี้ ยังคงต้องศึกษาข้อมูลจริงในการทำงานเพิ่มขึ้นอีกด้วย ข้อมูลนี้จึงกลายมาเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาผลงานชิ้นที่ 4 และผลงานชิ้นนี้เป็นภาวะของการพิจารณาในสังขธรรม เรื่องราวการจากไปของบุคคลอันเป็นที่รัก ผู้วิจัยจึงวางตำแหน่งของตัวแทนธรรมชาติในระยะหน้า ด้วยอิริยาบถของการเดินคล้ายการบอกลาเพื่อสวดคล้องของการจากไปมากขึ้น ให้ความสำคัญของตัวละครผู้หญิงมากกว่าผู้ชายเพื่อพูดถึงการระลึกถึง โดยตัวละครผู้ชายเป็นเพียงการสะท้อนภาพในห้วงความคิด ลงบนผิวน้ำเท่านั้น เรื่องของบรรยากาศภาพรวม มีการเพิ่มความชัดของแสงและเงาเพิ่มความระยิบระยับของแสงที่กระทบวัตถุต่างๆ ให้ความรู้สึกเสมือนจริงกับวัตถุและตัวละครเพิ่มขึ้น มีการใช้สีที่สดขึ้นลดความแรงของทีแปร่ง เพื่อเพิ่มความน่าสนใจและลดความแข็งของภาพ สุดท้ายสิ่งเหล่านี้จะเป็นข้อมูลสำคัญเพื่อพัฒนาในงานชิ้นต่อไป

ภาพที่ 7 ภาพร่างผลงานชิ้นที่ 4 (ตะกอน 4)

ภาพที่ 8 ภาพผลงานวิจัย ภาพที่ 4 : ผลงานชื่อ “ตะกอน 4”
ขนาด 180 x 130 ซม.

ผลงานชิ้นที่ 5 ผลงานชื่อ ตะกอน 5

แนวความคิด

ผู้วิจัยสร้างสรรค์ขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่จะสร้างอาณาจักรแห่งจิต มีเรื่องราวที่สืบเนื่องจากบทสนทนากับธรรมชาติในผลงานชิ้นที่ 1-3 ถึงความไม่เที่ยงของทุกสรรพสิ่ง จนเกิดการกระเพื่อมไหวแห่งปัญญา จากนั้นเป็นการสนทนากับตัวเองในภาวะต่างๆ ของความรู้สึก ระลึกถึงห้วงเวลาในอดีต ในอนาคตตลอดจนเห็นถึงความเป็นสังขธรรมในปัจจุบัน

รูปแบบและองค์ประกอบ

ผู้วิจัยเลือกใช้ตัวละคร 3 ตัว เช่นเดิม โดยวางองค์ประกอบให้ผู้ชายโอบกอดดอกบัวสัญลักษณ์ของปัญญาอยู่ในระยะหน้า หันหน้าเข้ามาุมภาพ เพื่อให้รู้สึกถึงความเศร้าภายในใจ คิดคำนึงถึงเรื่องราวที่ผ่านมาแล้วในอดีต คือบุคคลเบื้องหลัง 2 คน เป็นตัวแทนของบุคคลอันเป็นที่รัก ตัวแทนธรรมชาติไม่สามารถคอยบอกเล่าความเป็นจริงแห่งโลกได้ตลอด ซึ่งอยู่ระยะท้ายสุดของภาพ ผสานกับบรรยากาศยามเย็นที่เสมือนความรุ่งโรยของ

ทุกวัน เถาวัลย์ที่ทิ้งตัวลงสู่พื้นน้ำต้องสายลมโชยอ่อน ทั้งหมด
ย้าเตือนว่าสักวันหนึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องจากโลกนี้ไปอย่างแน่นอน

การวิเคราะห์เพื่อการพัฒนา

ผลการวิเคราะห์ผลงานชิ้นที่ 4 มีความคิดเห็นว่าจาก
ผลงานมีการควบคุมเรื่องสีของบรรยากาศ ระยะเวลา ความจริงจัง
ของวัตถุดิบแนวโน้มในทางที่ดีขึ้น แต่ในส่วนของกรแก้ปัญหา
พื้นที่ว่างในระยะหน้ายังไม่ดีเท่าที่ควรนัก ยังรู้สึกถึงความรกของ
วัตถุที่รวมตัวกันอยู่ แรงแดดที่หลุดจากต้นไม้ในระยะหน้า ควร
แก้ไขให้มีความรู้สึกเสมือนจริงมากกว่านี้ จากผลการวิเคราะห์
ข้างต้นจึงกลายมาเป็นแนวทางพัฒนาของผลงานชิ้นที่ 5 เรื่อง
แนวคิดยังคงไว้ซึ่งเรื่องราวของการระลึกถึงสิ่งทีจากไปอยู่ ภายใน
ภาพมีความสมจริงในเรื่องของตัวละครมากขึ้น และที่เห็นได้ชัด
ที่สุดคือมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนของบรรยากาศ เป็นการทดลอง
ใช้คู่สีในบรรยากาศยามเย็น เพื่อความสอดคล้องกับแนวคิด
ที่พูดถึงการร่วงโรยจากไป มีการทดลองเพิ่มดอกไม้ด้านบนของ
ภาพในลักษณะย้อนแสงเพื่อแก้ไขปัญหาพื้นที่ว่าง สร้างระยะ เพิ่ม
ความน่าสนใจให้กับภาพอีกด้วย ทั้งหมดคือการพัฒนาต่อยอด
ผลงานวิจัยชิ้นที่ 5

ภาพที่ 9 ภาพร่างผลงานชิ้นที่ 5 (ตะกอน 5)

ภาพที่ 10 ภาพผลงานวิจัย ภาพที่ 5 : ผลงานชื่อ “ตะกอน 5”
ขนาด 160 x 130 ซม.

ผลงานชิ้นที่ 6 ผลงานชื่อ ตะกอน 6

แนวความคิด

ภายในอาณาจักรแห่งจิต เรื่องราวความสูญเสียและ
การจากไปของบุคคลอันเป็นที่รัก หัวใจร่ำไห้ เต็มไปด้วย
ความโศก มีเพียงตัวเองเท่านั้นที่จะคอยปลอบประโลมหัวใจ
จนเข้าใจถึงการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ตับไป เป็นกฎเกณฑ์จากธรรมชาติ
ความจริงดั่งสังขาร

รูปแบบและองค์ประกอบ

ผลงานชิ้นนี้ผู้วิจัยเลือกเน้นตัวละครหลักเพียงตัวเดียว
คือตัวผู้วิจัยเอง ในหลายอากัปกริยา ชาย 3 คน ซึ่งยืนรอบศีรษะ
ขนาดใหญ่ แสดงความรู้สึกต่างๆ พยายามสื่อสารบางสิ่งกับศีรษะ
ที่โตเกศร้าง ในบรรยากาศคล้ายพิธีกรรมบางอย่าง การที่ผู้วิจัยวาง
องค์ประกอบเช่นนี้ เพื่อให้เห็นถึงการพิจารณาตนเอง การเตือน
ตนเอง ภาพการณ์ทำความเข้าใจในกฎแห่งธรรมชาติ ถึงความ
ไม่จีรัง ความเสื่อมสลายไปของทุกสิ่ง ซึ่งเป็นแนวความคิดของ
ผลงานวิจัยชุดนี้

ภาพที่ 11 ภาพร่างผลงานชิ้นที่ 6 (ตะกอน 6)

การวิเคราะห์เพื่อการพัฒนา

ผลการวิเคราะห์ของผลงานชิ้นที่ 5 ที่ควรเพิ่มเติมต่อยอด คือ ผลงานวิจัยชิ้นที่ 5 ได้มีการแก้ไขพื้นที่ว่าง การควบคุมบรรยากาศที่ดีขึ้น แต่ในส่วนของเงาวัลย์ที่ต้องลมบางเส้นในระยะที่ชัด รวมถึงแสงกระพริบวัตถุที่มีความระยิบระยับยังมีความแข็งอยู่ ควรแก้ไขให้มีความพลิ้วไหวและลดความระยิบระยับของแสงให้น้อยลง ผู้วิจัยจึงนำสิ่งเหล่านี้มาแก้ไขปรับปรุงพัฒนาในผลงานชิ้นที่ 6 คือ ผู้วิจัยมีการขยับแนวคิดจากการระลึก พิจารณาถึงการจากไปอย่างเป็นสังขธรรม ว่าการระลึกได้ และการเกิดขึ้นของปัญญานั้น ต้องเกิดจากตัวผู้ปฏิบัติเองเท่านั้น ตนเท่านั้นที่เตือนตนได้ ผลงานจึงแสดงออกมาในรูปแบบของตัวละครผู้ชายตัวเดียว แต่แตกต่างกันในอิริยาบถ มี 3 คนที่ยืนหันหน้าเข้าหาศีรษะใหญ่เหมือนการสื่อสารกันอยู่ มีการลดระยะของภาพให้

ภาพที่ 12 ภาพผลงานวิจัย ภาพที่ 6 : ผลงานชื่อ “ตะกอน 6”
ขนาด 160 x 160 ซม.

ใกล้ขึ้น เพิ่มความเสมือนจริงในผลงานมากขึ้น มีการใช้สีใกล้เคียงเพื่อสร้างบรรยากาศให้มีความลึกลับขึ้น หลังจากการเสร็จสิ้นของผลงานชิ้นที่ 6 นี้ ก็เข้าสู่ขั้นตอนการวิเคราะห์เพื่อเก็บข้อมูลพัฒนาในงานชิ้นต่อไป เนื่องจากผลงานชิ้นที่ 6 ผู้วิจัยให้ความสำคัญจริงของตัวละครมากกว่าผลงานชิ้นที่ผ่านมา ปัญหาที่เกิดขึ้นคือเรื่องของสัดส่วนต่างๆ ที่ยังมีความเพี้ยนในบางส่วน และความแข็งของตัวละคร ดอกดาวเรืองที่ห้อยคอผู้ชายเรียงตัวกันในระยะที่เท่ากันจนเกินไปไม่เป็นธรรมชาติ สุดท้ายการวิเคราะห์ผลงานทั้งหมด 6 ชิ้น จะเป็นข้อมูลในการพัฒนาต่อยอดให้ผู้วิจัยต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กำจร เก่งสกุล. (2555). ธรรม(ะ)ชาติสอนใจ.นิตยสาร Secret. (4,84). [เว็บไซต์]. สืบค้นได้จาก : http://www.imgrum.org/user/secretmagazine/305885760/633702195657434515_305885760
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,ผศ.ดร. (2554) พระพุทธศาสนา: ศาสนาแห่งทุกขนิม. [เว็บไซต์]. สืบค้นได้จาก : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1205&articlegroup_id=187
- พระราชวรคุณ (สมศักดิ์ ปณฺธิโต). (2539). อตุโล ไม่มีใดเทียม. พิมพ์ครั้งที่1. วัดบูรพาราม : สุรินทร์.
- สุวิภา กลิ่นสุวรรณ. (2554). มรณสติ. ธรรมลีลา. (4,43). [เว็บไซต์]. สืบค้นได้จาก :